

BULETINUL

COMISIUNII

MONUMENTELOR ISTORICE

PUBLIȚIUNE TRIMESTRIALĂ

ANUL XXXVI

1943

TABLA DE MATERII

	<u>Pagina</u>		<u>Pagina</u>
I. ARTICOLE			
ȘTEFĂNESCU, PROF. I. D., <i>L'église « Doamnei » (de la Princesse), à București : Les peintures murales</i>	7—35	TEODORU, HORIA, <i>Ornament de piatră pentru verigă de fer</i>	116—117
GOLESCU, MARIA, <i>Motive de animale în sculptura decorativă și semnificarea lor simbolică în arta religioasă</i>	36—48	TEODORU, HORIA, <i>Uși împărățești în lemn încrustat</i>	118
COSTESCU, ARHITECT EM., <i>Restaurarea bisericii Mihai-Vodă din București</i>	49—74	TEODORU, HORIA, <i>Încă un nume de meșter constructor</i>	119
BALȘ, ARHITECT ȘT., <i>Biserica lui Ștefan cel Mare dela Vad, jud. Someș</i>	75—83	III. RECENSII	
TEODORU, HORIA, <i>Meterezele bisericilor câmpulungene</i>	84—101	IONAȘCU, I., <i>Un plan inedit al Curții Vechi din 1799, în Revista Istorică Română, XIII (1943), fasc. I, p. 55—77 (Horia Teodoru)</i>	120—123
BARNEA, I., <i>Un manuscris grecesc cu miniaturi din Biblioteca Academiei Române</i>	102—108	SIRUNI, H. DJ., <i>Ani. Anuarul culturii armenie, București, 1941 (A. S.)</i>	123
GOLESCU, MARIA, <i>Un arhitect român dela începutul veacului al XIX-lea : meșterul Ilie Gulie</i>	109—113	SIRUNI, H. DJ., <i>Ani. Anuar de cultură armeană, 1942—1943, București, 1943 (A. S.)</i>	123—124
II. COMUNICĂRI		UGOLINI, LUIGI M., <i>Butrinto. Il mito d'Enea. Gli scavi, Roma, 1937 (A. S.)</i>	124
TEODORU, HORIA, <i>Schitul Mărculești-Flămânda în albumul național al pictorului Gheorghe Tattarescu</i>	114—116	ȘTEFĂNESCU, I. D., <i>Arta balcanică și arta religioasă a Țărilor Românești, în Revista Istorică Română, XIII (1943), p. 1—18 (Horia Teodoru)</i>	124—125
		RĂUȚESCU, PREOT ION, <i>Câmpulung-Muscel. Monografie istorică, Câmpulung-Muscel, 1943 (A. S.)</i>	126

I. Ionașcu, *Un plan inedit al Curții Vechi din 1799*, în *Revista Istorică Română* vol. XIII (1943), fasc. I, p. 55—77.

Autorul publică în reproducere zincografică «Carta Curții Domnești cei Vechi, care s'au vândut cu sultan-mezat părți, precum se vede aici» descoperită de d-sa în arhiva veche a Eforiei Spitalelor Civile și, în baza acestui document inedit, aduce o seamă de precizări din cele mai sigure asupra topografiei, încă așa de puțin cunoscută, a întinderii ocupată altădată de Curtea Domnească. Planul ne face să asistăm la ultimul act al tragicului ei sfârșit: parcelarea și vinderea ei la mezat, în anul 1798, din porunca lui Constantin-Vodă Hangerli, cu scopul ca «banii ce va ieși, să se dea la facerea curții cea noae»¹ de lângă Mihai-Vodă. Prin datele ce cuprinde, ne completează în mod fericit deducțiile ce se puteau face din planurile, la scară mult mai mică, ce se cunoșteau până acuma². Pentru prima oară ni se înfățișează chiar distribuția intercară a încăperilor palatului domnesc, așa cum se afla la acea dată, adică într'o stare de înaintată ruină și în mijlocul unei curți foarte mult micșorată de succesive încălcări cotropitoare. Ritmul crescând al acestora apare destul de clar, comparând situația din 1799 cu planul ridicat numai cu 8 ani mai înainte de Ferdinand Ernst³. Gospodăriile, împrejmuite cu garduri, — evidente încălcări recente, după cum sunt orientate spre exterior — la Est de actuala stradă Șepcari, nu mai fugurează în planul mai nou, care, prin urmare, nu poate fi folosit ca să determinăm care era întinderea curții domnești în timpurile ei de glorie. Tot din compararea acestor planuri se constată că Vadul Sacagiilor, actuala stradă Căldărari, nu exista în anul 1791, când Dâmbovița curgea mai aproape de palat și când actuala stradă Carol era numai un drum de încălcare încă nepodit. Deci nu aci putea fi poarta de mijloc a curții, ci numai mai la vale, unde găsim și un pod de trecere peste apă.

Din amănunțitele explicații date de autor asupra «podurilor» și parcelelor tăiate pe acest teren, notăm că «în colțul despre zidul pușcării», unde s'a lăsat un prisos de 3 stânjeni, pentru a se face o uliță nouă, nu este vorba de strada Șepcari, ci de o fundătură (parcela neatribuită, cu Nr. 26), din care s'a născut mai târziu pasajul ce leagă stradele Oituz și Gabroveni. Deasemeni parcela Nr. 17 a fost cum-

părată de Ion Odobescu, iar nu parcela Nr. 19, care nu e vecină cu terenul pe care se afla baia din curtea Veche. Mai adăogăm că locurile cumpărate de Vornicul Radu Goleșcu, se găsesc trecute în cunoscutul său testament din 1815. «Hanul din Curtea Veche, ce am cumpărat locu și hanu l-am făcut eu», e lăsat în stăpânirea preferatului său fiu Cestandin. Iar «trei prăvălii cu pământul lor ce le-am cumpărat, cu doao caturi, în Curtea Veche», sunt lăstate lui Nicolae¹. Acest pământ poate fi parcela, relativ mică, numai pe 6 stânjeni, căreia autorul i-a dat numărul 9 (pe planul ce publicăm numărul 7). În acest caz prăvăliile, care nu mai existau în 1852, nu aveau, fiecare, decât o lărgime de 3,93 m, cuprins grosimea zidurilor. Ar fi interesant de știut în ce plan, care, ca dată, s'ar așeza între 1791 și 1852, a găsit autorul actuala stradă Soarelui, mergând numai până în dreptul paraclisului, de oarece în planul Borroczyn această stradă merge, ca și azi, până în actuala stradă Carol.

Aplicând acest plan inedit peste situația de azi², topografia Curții Vechi ni se precizează într'o foarte largă măsură, după cum se vede în legenda însoțitoare, în care am utilizat toate prețioasele contribuții aduse de d-l Ionașcu (fig. 1).

Fără îndoială că la data când s'a făcut parcelarea terenului, în afară de clădirile arătate în plan, mai erau în ființă și alte construcții și ziduri căzute în ruină.

Baia din Curtea Veche, care nu trebuie confundată cu baia palatului, se afla pe parcela din colțul Nord-Vest al terenului (fig. 1—4) și nu este trecută în plan. O recunoaștem în clădirea patrată, cu laturile de circa 14 m, figurată în acest loc în planul din 1791. Ea trebuie să fi fost încă legată cu zidul de incintă al curții și care nu se dărâmă decât în anul 1832 (vezi anexa VIII a articolului). Acesta e «zidul despre dosul Șelarilor», pomenit în anafora din 12 Septembrie 1799³ (fig. 1—8).

Și din pușcărie mai rămăseseră unele urme (fig. 1—9), de oarece în aceeași anafora se vorbește de «colțul din spre zidul pușcăriei, care ocupa deci, dacă nu în întregime, cel puțin partea din spre vest a importanțelor construcții, grupate

¹ Const. Goleșcu, *Insemnare a călătoriei mele*, cu introducere de Nerva Hodoș. București, 1910, p. XXVI și XXVII. Hanul a fost construit pe două parcele vecine, în formă de U și este reprezentat în planul lui Borroczyn.

² Planul se dă la aceeași scară și într'un cadru de aceeași mărime ca planul lui Ernst (*Buletinul C. M. I.*, XXXV (1942) p. 171, pentru a se putea ușor compara între ele. Se pot urmări încălcările și modificarea cursului Dâmboviței.

³ I. Ionașcu, *o. c.*, p. 59.

¹ George D. Florescu, *Din vechiul București*. București, 1935, p. 51.

² Horia Teodoru, *Baia Curții Vechi din București*. *Buletinul C. M. I.*, XXXV (1942), p. 167—172.

³ *Buletinul C. M. I.*, XXXV (1942), p. 171.

în jurul unei curți centrale, figurată în planul din 1791. Biserica Domnească (fig. 1—1), care nu trebuie confundată cu paraclisul palatului, ni se arată într-o formă inte-

Fig. 1. — Curtea Veche din București, după planul din 1799: 1. Biserica Domnească, cu trei altare; 2. Paraclisul din Palatul Domnesc; 3. Baia cu cuptor subteran, găsită în săpături dar nefigurând în plan; 4. Parcela pe care se afla baia din Curtea Veche; 5. Poarta din sus, cu foișor; 6. Parcelele cumpărate de Vornicul Golescu, pe care a făcut Hanu Roșu: clădirea, în forma de U se găsește în planul Borroczyz din 1852; 7. Altă parcelă cumpărată de același; 8. Zidul despre dosul Șelarilor; 9. Loc de 3 stânjeni lăsat pentru uliță nouă în colțul despre zidul pușcării; 10. Parcela cumpărată de Ilie, vătaful de pușcărie; 11. Polcul de Vânători; 12. Pridvor de intrare în Palat, ce nu figurează decât în planul din 1791; 13. Sala mare; 14. Sala mare susținută la mijloc de un rând de coloane; 15. Cafineonul lui Altântop în 1801; 16. Parcela pe care s'a construit o parte din Hanul Manuc; 17. Podul prin Curtea Veche, larg de 8 m, Podul dela Curtea Veche în 1804, Ulița Curtea Veche în 1852, actuala strada Carol; 18. Podul nou, larg de 6 m; Ulița Șepcari în 1852; 19. Podul nou, larg de 5,50 m; Ulița Covaci în 1852, actuala strada Oituz; 20. Podul spre Mihel Beceriu, larg de 8,50 m; Pod ce merge spre Șelari în 1804; Ulița Șelari în 1852; Ulița lui Ccstandinache în 1825; 21. Fără nume în planul din 1799; larg de 6 m, Podul ce merge dela Curtea Veche spre Hanul lui Șerban-Vodă în 1804; Ulița Nemțească în 1852; strada Germană în 1876, actuala strada Smârdan; 22. Fără nume în planul din 1799, larg de 8 m; Boiangii și Ișlicari în 1804; Ulița Franțuzească în 1852, actuala strada Carol; 23. Podul spre Dcamna Bălașa, larg de 8 m; 24. Drumul Sacagiilor, larg de 6 m; Vadul Sacagiilor în 1804; fără nume în planul din 1852, dar cu pod de trecere peste apă; actuala strada Căldărari (25); 26. Ulița în dcusul Șălarilor, largă de 6 m; Fără nume în planul din 1852, actuala strada Gabroveni; 27. Ulița la binale, largă de 5,50 m, prelungită, fără nume, până în strada Carol, înainte de 1852, actuala strada Soarelui.

și de Polcul de Vânători (fig. 1—11), încadrează aceeași construcție așa de întinsă. resantă, dar pe care n'a avut-o decât ceva mai mult de o jumătate de secol. Punem la aceeași scară planul vechiu

alături de cel stabilit după datele culese din săpăturile făcute în jurul bisericii și înfățișând monumentul așa cum se afla în 1799 (fig. 2). Pe vremea aceea biserica Domnească avea trei altare, cum avea, după mai multe transformări și biserica Domnească Sfântul Nicolae din Capitala Moldovei. Urmele catapetzelor de zid ale celor două biserici laterale, ne dovedesc îndeajuns prezența acestor altare. Cele trei biserici comunicau între ele prin deschideri arcate, practicate în groasele ziduri ale pronacului bisericii lui Mircea Ciobanu. Și altarul căpătase două anexe fcarte dezvoltate, care înlocuiau diaconiconul și proscomidia originale, de proporții reduse. Toate aceste adaosuri nu figurează în planul lui Ernst, deci au fost ridicate între 1791 și 1799, până la probă contrarie.

În biserică se mai aflau cele patru colcane de piatră, frumos cioplite, pe care le pusese în 1715 Ștefan Cantacuzino, când dărâmasse peretele masiv care despărțea până atunci naosul și pronaosul Bisericii. Aceste coloane nu sunt figurate

denumiri ne sunt cunoscute din puținele descripții ce ne-au rămas.

Spre Dâmbovița, în partea ce presupunem că a fost construită de Constantin Brâncoveanu, având o desfășurare de peste 60 m, cele două ieșituri de care am vorbit mai sus (fig. 1—12), de $8,30 \times 6,70$ m, au numai 1,50 m mai mult decât frumcsul foișor cu coloane de piatră care, la Mogoșoia, se află pe fațada dinspre curte. Pe sub ambele se pătrunde în câte un vestibul de $3,60 \times 9$ m și de $2,60 \times 7,60$ m (vestibulul, spre lac, dela Mogoșoia are circa $3 \times 6,50$ m). Sala cea mai mare în care se trece din unul din vestibule (fig. 1—13), are peste $21 \times 10,50$ m (cea mai mare sală dela Mogoșoia are numai $11 \times 7,30$ m). În spatele acesteia se găsește altă sală¹ (fig. 1—14), probabil mai veche, tot atât de mare dar tăiată în lungul ei de o despărțitură reprezentată prin linii punctate, la fel cu cele care, în biserica Domnească reprezintă arcadele deschise între vechea bi-

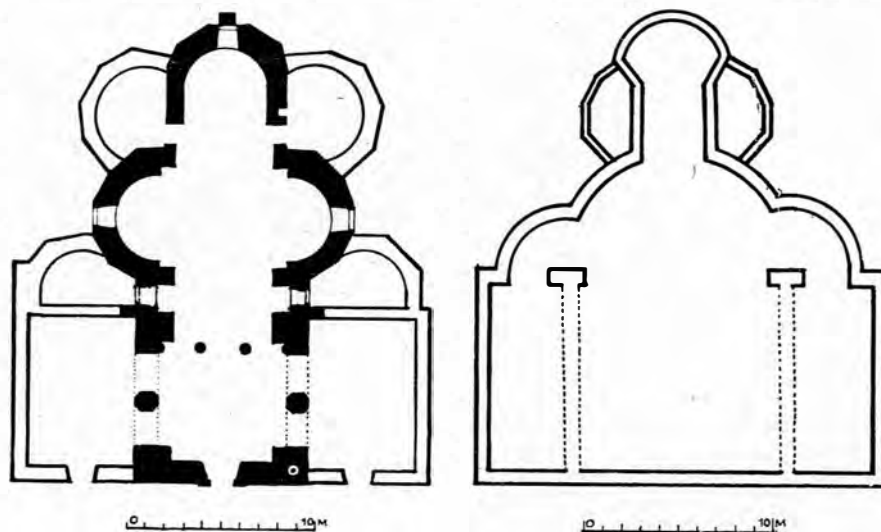

Fig. 2. — Biserica Curții Domnești din București la 1799. La stânga, după săpăturile făcute. La dreapta, după planul publicat de d-l I. Ionașcu.

în planul vechiu, deși avem probe că mai existau la acea dată, căci au fost doborâte numai mai târziu. Bucăți din fusurile lor s'au găsit reîntrebuințate în zidăria de umplutură a arcadelor de trecere dintre cele trei biserici, umplutură ce nu s'a făcut decât atunci când bisericile laterale nu mai existau. Nicio dată altarele bisericilor adăogate n'au avut trecere în absidele laterale ale vechei biserici, așa cum este greșit arătat în vechiul plan, unde nu sunt figurate ușile și ferestrele din zidurile exterioare. Sub forma aceasta complexă, biserica n'a existat decât un timp puțin îndelungat. După incendiul din 23 Martie 1847 și înainte de 1852, toate anexele erau dărâmate de arhitecții lui Bibescu și Știrbei.

Palatul se afla într-o stare înaintată de ruină. Masa impunătoare din planul din 1791, e sfârțecată în două bucăți ce nu mai sunt legate între ele, astfel că noua uliță la binale (fig. 1—27) ajunge până în inima palatului, oprindu-se numai lângă paraclis. Pe locul unde săpăturile au scos la iveală baia palatului, nu mai era nimic (fig. 1—3). Din cele două pridvoare cu coloane de piatră din spre Dâmbovița, numai unul mai este figurat cu o linie punctată, fiind foarte ruinat; celălalt dispăruse cu totul (fig. 1—12).

Distribuția interioară a palatului, la parter iar nu la etaj, unde se găseau sălile de recepție, nu ne precizează îndeajuns locul unde se afla scara de marmoră și celelalte săli ale căror

serică și anexele ei. Putem deduce că și aci aceste linii punctate ne arată o succesiune de arcade. În acest caz aceasta ar fi sala mare, boltită, dar destul de joasă, susținută la mijloc de un rând de coloane de care ne vorbește del Chiaro.

La o mică depărtare de biserică se află un zid de împrejmuire de curând construit — căci nu figurează în planul din 1791 — care o desparte de curțile palatului. Planul mai prevede cu o linie punctată, degajarea bisericii de ruinele palatului și sistematizarea terenului din jurul ei. Palatul s'a dărâmat, dar sistematizarea nu s'a mai făcut și calcanul caselor vecine și azi se sprijină pe vechiul zid de împrejmuire.

Tradiția orală adevărându-se și de data aceasta, aflăm paraclisul palatului chiar pe locul arătat, din povestirile culese de I. Brezoianu, care știa că acest «paraclis, ai cărui pereți au fost în picicare până la anul 1825, păstrând figurile coconilor și domnițelor pe dânsese, se cuprindea în curtea caselor Nr. 2 din strada Soarelui, dea stânga porților acestei curți»². El avea în interior proporțiile și dimensiunile paraclisului dela Mitropolie, dar cu proscomidia și diaconiconul

¹ Zidurile acestei săli nu sunt paralele. Asupra acestei chestiuni vezi *Buletinul C. M. I.*, XXXV (1942), p. 170.

² Ioan Brezoianu, *Vechile instituțiuni ale României*. București, 1882, p. 71, citat după Gion, o. c., p. 135.

mult mai reduse, probabil pentru a lăsa un loc mai mare pentru curteni. Fără îndoială că și boltirea era aceeași, cu arcurile mari ale pendentivelor calotei, sprijinite pe console, de oarece zidurile nu prezintă ieșituri în dreptul lor (fig. 1, 2).

Vedem prin urmare că în cuprinsul Curții Vechi erau trei locașuri de închinare: biserica Domnească cu hramul Buna Vestire, care singură ni s'a păstrat până azi, biserica Sf. Anton, distrusă de incendiul din anul 1847 și paraclisul propriu zis al Palatului. Numai confundându-se aceasta cu biserica Domnească, s'a putut crede că palatul domnesc era situat, nu între paraclis și biserica Domnească, ci între aceasta și biserica Sf. Anton¹.

În anexa a VIII-a (p. 74—76) aflăm în ce termeni se făcea în anul 1832 o ofertă-contract de lucrări. Pentru câteva odăi de mosafiri la baia din Curtea Veche, temelie e prevăzută « în două cărămizi, iar în sus într'una și jumătate ». Dimensiunile sunt date în palme. Tavanele, pe grinzi bune și groase, se fac cu var sau cu scânduri de brad, lucrate frumos în ciubuce și cu pământ în pod. Pereții despărțitori se construiesc din zid de paiantă, trăgându-se ciubuc frumos nemțesc de jur-împrejur. Tâmplăria prevăzută, la uși, de scânduri de brad uscate și groase lucrate în tablii de meșteri nemți tâmplari, cu broaște nemțești de fier și cu toate celelalte heară trebuincioase, iar pentru ferestrele de lemn de stejar, lucrate în toc, cu toate cercevelele și geamurile, se specifică anume că hearăle trebuincioase vor fi nemțești de her, iar nu țigănești, fixându-ni-se astfel data când încep să dispară procedeele tradiționale.

Pentru « fireasca trebuință a mosabirilor » băii se propune să se depărteze plimbarea, făcând în pământ gaură și zidind cu zid din temelie și până sus.

Invelișul cu cherestea bună, groasă, dreaptă, de lemn de stejar sau de tufani buni, drepti și groși, cu astăreală pălaturi dă ulucă tăeate în trei, urma să se execute în olane. Iar cubelele (bolțile) băii se meremetiseau cu corosan, puind și sticlele trebuincioase.

Împrejmuirea care trebuia să înlocuiască toată zidăria cea veche (este vorba chiar de venerabilele ziduri ale incintei Curții Vechi, care se dărâmau fără platonica protestare a Comisiunii Monumentelor Istorice, care nu exista pe atunci), era să se facă cu scânduri de brad, dar după un model nou, pe care nu-l putem preciza în « forma ce ni s'au arătat la casele lui Hartin arhitectonul, făcându-se și o poartă cu două canaturi cu hearăle ei cele trebuincioase ». Pe acest Hartin credem că-l putem identifica, fie cu inginerul Hartel (și azi se confundă în mod curent arhitectii cu inginerii), care făcea în 1824 primul caldarâm din București², fie cu arhitectonul Hartz, care în 1820 făcea parte din comisia edilitară a Capitalei³.

Cuptorul băii se numește chiolhan.

La o lucrare de 15.000 lei, acntul era de 5.000. Plățile se făceau « rânduri-rânduri, până la isprăvitul lucrului ».

Penalitatea în caz de negătirea lucrărilor la sorccul fixat, adică până la Sf. Dimitrie, din cauza nesilinței antreprenorului, era ca să fie pe seama sa orice pagubă s'ar fi întâmplat din neînchirierea la timp a băii.

¹ Virgiliu Drăghiceanu, *In amintirea lui Constantin Brâncoveanu*. București, 1914, p. 51.

² Ionescu-Gion, *Istoria Bucureștilor*. București, 1899, p. 357.

³ *Ibidem*, p. 496.

Din cele expuse mai sus se vede cu prisosință, fără ca să mai fie nevoie să insistăm, cât de interesant este planul inedit scos la lumină de neobositul cercetător.

HORIA TEODORU

H. DJ. SIRUNI, *Ani. Anuarul culturii armene*, București, 1941, XXIV + 543 p. cu numercase figuri și planșe.

Volumul acesta, al treilea pe care îl publică d-l Siruni pentru cunoașterea mai bună a culturii armene, este închinat memoriei lui Nicolae Iorga, « marelui prieten al culturii armene » (p. V). Acestei amintiri se adresează și cuvintele D-lor General Radu Rosetti, Al. Lapedatu, I. Simionescu, N. Bănescu și Barbu Theodorescu, pe lângă prețuirea mai veche pe care i-au arătat-o Armenii, fiind marele profesor încă în viață.

Desprindem din bogatul conținut al volumului, cu studii de limbă, istorie generală, literară și folklor, acelea care au legătură cu arhitectura și istoria artei. Gabriel Millet, *Spiritul artei armene* (p. 131—136), o scurtă cuvântare din care reiese puternica originalitate a acestei arte în prezentare, decor, plan și structură. De aceeași problemă se leagă și notele date de K. H. Zambaccian, Charles Diehl și Baltrușaitis (p. 218—228) și A. Poidebard, *Broderiile armenesti* (p. 197—204), cu explicații ale simbolurilor dar și cu lămurirea tehnicii cu care sunt executate. O dezvoltată prezentare a miniaturisticii armene se datorește d-lui Damian P. Bogdan, *Ornamentele și miniaturile manuscriselor armene* (p. 137—167, cu bogată bibliografie, p. 167—170). Pornind dela un studiu al lui A. N. Svirin, apărut la Moscova în 1939, autorul face un istoric al manuscriselor, urmărește elementele decorative și arta în sine după timp, școale și regiuni. Aici și Moldova (p. 163—165). Un *Ceaslov* e din vremea lui Ștefan cel Mare (p. 164). A. S.

H. DJ. SIRUNI, *Ani. Anuar de cultură armeană*, 1942—1943. București, 1943. 687 p. + fig. și planșe.

Și acest volum al strădaniei d-lui Siruni este închinat memoriei unui fost membru al Com. Mon. Ist., regretatul Gh. Balș, « valorosul cercetător al arhitecturii armene » (p. 9). Omul și opera acestuia sunt prezentate de D-nii General R. Rosetti, Al. Lapedatu, N. Bănescu, Horia Teodoru, *Opera lui G. Balș în lumina cercetărilor recente* (p. 20—23), care confirmă pe Balș, N. Ghika-Budești, *Gheorghe Balș și influența artei armene asupra vechei arhitecturi din Muntenia și din Moldova* (p. 24—36). Se semnalează migrațiunii armenesti spre Moldova încă din sec. al XI-lea (p. 25). Influența armeană în arhitectura Moldovei se resimte mai ales în boltă și în decorație (p. 27). În Muntenia e greu de urmărit din cauza dispariției vechilor monumente (p. 31). Grigore M. Avakian, *Gheorghe Balș și studiile armenesti* (p. 37—43).

Arta și arhitectura ocupă și aici un loc însemnat. N. Mar, *Orașul Ani după săpăturile din 1892—1893 și din 1904—1917* (p. 209—224), demonstrează cum s'a format orașul, ce monumente l-au împodobit — și arhitectură musulmană (p. 213) — și cu ce artă au fost lucrate. Multe din documentele acestei civilizații medievale au fost distruse în vremea războiului trecut (p. 223). J. Strzygowski, *Vechea biserică cupolată armeană* (p. 225—229), a cărei caracteristică este baza patrată. O paralelă între arhitectura romană și armeană e dată de Frederic Macler, *Arhitectura armeană* (p. 231—233), succint dar precis. Aceeași problemă la Ch. Diehl, *Despre arhitectura armeană* (p. 234—239), care pune